וזהו בדוגמת בציקות של נכרים. אבל סגי בשמירתם לשם מה שחייבה תורה שלא תהא חמץ. ועי' אריכות גדולה בשאלה זו במנ"ח (מצ' י') ואין דבריו מוכרחים.

כד.

שו"ר בס' ערוה"ש (סי' תנ"ג סעיפים י"ח - כ') שתלה מובן הלשמה של מצת מצוה במחלוקת הראשונים, אי מצה שבשאר ימי הפסח בעי שימור, או שאין צריך שמירה כלל, וסגי במה שברור שלא כא לכלל חימוץ. דלהני המקילים בשאר ימי החג מחמירים ודורשים לשם מצות מצה דכזית ראשון, שיהא בגדרי לשמה של כל המצוות. וכ' להעיר במש"כ הפר"ח וז"ל: "אותם הנוהגים לאכול מצה בפסח משעת קצירה לא מקרי סייג אלא מילתא יתירתא הוא דקעביד". וכ' ע"ז הערוה"ש (סעיף כ'):

> ולענ"ד אינו כן, דהן אמוג דזהו שיטת רש"י ותוס' והרא"ש ועור קדמונים. אבל שטת הרי"ף והרמב"ם אינו כן. ולרירהו החיוב לאכול מצה שמורה בכל ימי הפסח. שהם אינם מפרשים שימור לשם מצוה אלא שמירה מחמץ. ואינם גורסים בגמרא דא"ל רבא הפוכו לשם מצוה, אלא לשם מצה, דכן הוא הגירסא ברי"ף. וז"ל הרי"ף שם: ומיבעי לי' לאינש לנטורי קימחא דפיסחא מעידן קצירה, דכתיב ושמרתם את המצות (והך קרא אכל שבעה קאי, עי"ש). ואמר להו רבא להנדו דמהפכי כיפי, כי מהפכיתו הפיכו לשום מצוה, כלומר הזהרו בהם שלא יבא עליהם מים, עכ"ל. והרי לא הזביר לילה הראשונה, וגרס "לשום מצה" ולא "לשום מצוה". וביאר מפורש כלומר וכו' שלא תטעה שיש כאן איזה לשמה, אלא השמירה היא ממים מחימוץ. וזה שייך לכל ימי הפסח. עכ"ל.

כה.

הנה תלה המובן של מצת מצוה, אם היא מגדרי לשמה דכל המצוות, או שאינו אלא שמירתה מחימוץ במחלוקת הראשונים, אם יש דין מצת מצוה כל הפסח, או רק בליל פסח בלבד. והאומרים שאין דין מצת מצוה רק בלילה וכזית אחד כלבד, לדידהו כזית זה צריך בעשייתו כוונה לשם קיום מצות אכילת מצה בליל הפסח מדין "בערב תאכלו מצות". ומתוך קולתם כשאר ימי החג, מחמירים בפירוש "מצות מצה" דלילה ראשון.

אך לענ"ד, כאמור לעיל, אין כל קשר לדברים, דמוכן מצת מצוה הוא לכל השיטות, רק במובן השמירה מחימוץ, אולם כוונת השמירה היא, שתהיה מצד מה שאסרה תורה את אכילת החמץ, ולא סתם שמירה שלא יהא שם חמץ בפועל ואין זה תלוי בגירסא זו או אחרת.

ולפ"ז נראה שגם שמירה שלא יבא במצב חימוץ או ח"ח, גם לצורך אכילתה בערב פסח, מאחר ששמירה זו היא מצד איסור התורה של החמץ, שמתחיל משש שעות ומעלה, זה מספיק להחשב כשמירה גם לצאת בזה ידי חובתו בליל פסח. מאחר וכאמור "ושמרתם את המצות" היינו שמירתם מחימוץ בהתאם למה שאמרה תורה איסור החמץ (להוציא, כששומרו מלהחמיץ בגלל סיבה אחרת שהיא, וכמו בציקות שנכרים וכנ"ל), דע"י שנעשתה בה שמירה מעין זו, בהתאם למצות התורה - זוהי מצת מצוה. ולא סתם שמירה שלא יהא שום חמץ בפועל ואין זה תלוי בגירסא זו או אחרת.

כו.

ומתורץ מה שהתקשינו בירוש', לפי הס"ד שרבי לא אכל מצה בער"פ בגלל האיסור של אכילת מצה בער"פ, שהרי היה אפשרי לאפות מצות באופן שיהא מפורש שהם "שלא לשמה", כי לפי הנ"ל, הרי ציור כזה אינו קיים, מאחר שמייעד אותם לזמן איסור החמץ, הרי בהכרח משמרם בגלל איסור התורה שאסר החמץ מאותה שעה, נמצא שדין מצה זו כמצת מצוה. וממילא חל בה איסור אכילה דמצה, כמו כל מצה אחרת.

ואם ננקוט כשיטת ערוה"ש שיש בזה מחלוקת הראשונים, עכ"פ לא קשה מידי לשיטות המתירים בציקות של נכרים בערב פסח, סמה שלא אפו בבית רבי מצות מיוחדות לערב פסח, שייעשו מפורש "שלא לשמה", כי י"ל דאינהו נוקטים כשיטת הרי"ף והרמב"ם בענין המובן מצת מצוה, ולדידהו אין זו עצה. ורק בציקות של נכרים מותרים בערב פסח. אבל לא של ישראל כשמייחדם לערב פסח, ולשם כך שומר עליהם בכל ההידודים הנדרשים למצה הכשירה לפסח.

ובסיכום הדברים:

אם לשיטת המהרש"א (שאין לה שום סתירה, וכאמור היא תואמת את השיטה המפרשת את איסור האכילה בער"פ שבירוש' מדין היכר, והיא גם המקובלת להלכה, דמשו"ז איסור אכילה הוא כל יום י"ר, וכמו שפסק הרמ"א) אפילו בציקות של נכרים אסורים בערב פסח (אם כי בלילה אין בהם איסור, וכמו שנתבאר), ומכש"כ מה שישראל יאפה "שלא לשמה".

ולאידך דפליגי וסברי שבציקות של עכו"ם מותרים, מ"מ גם לדידהו כשישראל עושה כזה "שלא לשמה", אין זה מוציאה מכלל מצת מצוה, כל שמשמרה בגלל מצו, איסור התורה שאסר החמץ, ולשם זה הוא משמרה. וע"כ גם לשיטה זו, מצה זו תורת מצת מצוה עליה, ואסור לאוכלה בערב פסח, כמו כל מצה שהוכנה לצורך הפסח.

סימן לא: אכילת מצה בליל א' של פסח

א. גדרי "מצה עשירה"
ב. על מצות ה"כורך", בזמן המקדש ובזה"ז

א. גדרי "מצה עשירה"

א. במג"א סי' תע"א סק"ה, במש"כ בשו"ע דקודם שעה עשירית מותר לאכול מצה עשירה, כ' המג"א בשם המהר"ל והב"ח דזהו רק בנילושה במי פירות ללא תערובת מים "אבל נילושה במ"פ עם מים יוצאים בה בשעת הדחק - וא"כ אסור לאוכלה בערב פסח".

www.eretzhemdah.org

והקשה עליהם המג"א מהא דמקשה בגמרא (פסחים ל"ח ב) אהא דאמרינן תודה ורקיקי נזיר יוצאים בהם (כשעשאם למכירה) והא מצה עשירה היא. ומשני דיש בהם רק קצת שמן, ע"כ אינם בגדר מצה עשירה. ולפי המהר"ל והב"ח דכל שיש בהם תערובת מים, גם אם היה שם שמן מרובה מ"מ יוצא בה, "מאי פריך דלמא מתני' מיירי בדיעבד יוצא בהם? אלא אפילו דיעבד לא יצא". עכ"ד.

ויוצא שלדעת המג"א מותר לאכול בער"פ מצה עשירה גם כשיש בה תערובת מים.

ב. ויש לעיין בדבריו הרבה לענ"ד. וראשית נעיר, דלמרות שנראה מהמג"א שהמהר"ל והב"ח בחדא שיטה קאי להכשיר בשעה"ד מצה עשירה שיש בה גם מים, שיטות אלה, אליבא דאמת שונות הן, וכמו שיבואר בע"ה.

דזה לשון המהר"ל (גבורות ה' פרק מ"ח):

> ודוקא מצה גמורה אסור לאכול אותה (בער"פ) פי' מצה שיוצא בה לערב, אבל מצה עשירה שאין יוצא בה, אין איסור לאכול ... וכך פי' הרא"ש והטור. ועפ"י דרכים אלה אנו למדים, שמי שאין לו מצה גמורה כלל, כי אם מצה עשירה, אין מצוה כלל לאכול אותה, שאם היה מצוה לאכול מצה עשירה, כשאין מצה אחרת, היה אסור אפילו מצה עשירה לאכול, שהרי ראוי להיות יוצא בה, כשאין מצה אחרת.
>
> ויש לדקדק ע"ז, כיון דכתיב בערב תאכלו מצות, ומצה עשירה מצה היא, שהרי כל המנחות באות מצה, והיו נילושות בשמן. וא"כ היכא דאין לו רק מצה עשירה, ולא יכול לקיים מצות לחם עוני, למה לא יקיים מצות מצה, לכל הפחות, ולפ"ז אפילו מצה עשירה אסור לאכול.
>
> אמנם בודאי, הא מלתא נראה פשוט, אם אין שום מים במצה דבכה"ג לאו משום מצה עשירה בלבד אינו יוצא בה, רק משום דלא בא לידי חימוץ, ובודאי דמצה שאינה באה לידי חימוץ אינו יוצא בה כלל. וכה"ג בודאי שרי. ע"כ.

ג. תוכן דבריו, שבמצה עשירה יש לדון בה מצד שני פסולים: א') מצד שאין שם מצה אלא מה שבא לידי חימוץ, דמה"ט אמרינן (פסחים ל"ה א) דאין אדם יוצא י"ח באורז ודוחן וכיו"ב, משום שנ': לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות - דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהם ידי חובתו במצה, יצאו אלו שאינם באים לידי חימוץ.

וס"ל למהר"ל שאין הבדל בסיבה שבגללה אינה באה לידי חימוץ, אם הוא מצד מין הקמח עצמו, כגון אורז ודוחן וכו', או בגלל המשקה שנתערב בו הקמח, שבכל גווני, כיון שעכ"פ אינו יכול להחמיץ, לא קרינן ע"ז שם מצה.

וזה כשיטת הרמב"ן בפ' כ"ש שהשיג על בעה"מ בסוגיא דלחם עוני (דף ל"ו א) שכ' שם בא"ד וז"ל " ... שהרי הביאו בגמרא דברי ריב"ל שאין יוצאין ביום ראשון במצה עשירה כדברי ר"ע, ואם בלא מים תיפוק ליה משום שכל שאינו בא לידי חימוץ, אין יוצאין בו במצה". עכ"ל. והיינו דלזה אין צורך למעט מדין מש"נ לחם עוני דמגופיה דקרא דנאמר במצות, התנאי שייעשה מדבר שיכול לבא לידי חימוץ נפקא לן. (אכן שיטת בעה"מ נראית שלא כן. ודו"ק).

ב) שבמצה נאמר "לחם עוני". וזה מוציא מצה שנילושה בשמן וכיו"ב שהיא מצה עשירה (פסחים ל"ו א).

ומחדש המהר"ל דיש נפ"מ רבה בין שני הנימוקים. שאם הפסול הוא משום שאין זו "לחם עוני", אכתי לא נפקע ממנה שם מצה, אלא שחסר בו תנאי נוסף שהוא "לחם עוני". ועל כן בלילה הראשון דיש בו מ"ע ד"בערב תאכלו מצות", כל שאוכל דבר שיש עליו שם מצה, שפיר מקיים בזה מ"ע זו, אע"פי שאינו מקיים מה שנאמר בזה "לחם עוני". על כן, אמנם כל עוד שיש לו מצה שהיא לחם עוני, ודאי שאין לו לקחת למצות הלילה מצה שאינה לחם עוני. אולם אם אין לו מצה שהיא גם "לחם עוני", לא ימנע מלקחתה לצאת בה חובת היום, שהרי עכ"פ מקיים הוא המ"ע "בערב תאכלו מצות".

אכן זהו רק במצה שאין בה אלא החסרון של "לחם עוני" וזהו כשנילושה עכ"פ עם קצת מים, שאמנם אין זה מקנה לה בגלל קצת המים תורת "לחם עוני", אבל עכ"פ שם מצה עליה שע"י מקצת המים שבעיסה ראוי' היא להחמיץ, ע"כ שם מצה עליה. ולא כן אם לא היה שם רק שמן או מ"פ אחרים מבלי תערובת מים כלל, שאז אין עיסה זו ראויה להחמיץ כלל (וזה עפ"י המבואר בתוס' דף ל"ה ב ד"ה ומי). זו אין שם מצה עליה כלל "דומיא דאורז ודוחן", בזה גם בשעה"ד, היינו כשאין לו מצה אחרת, ג"כ אין שום ענין לקחת את זו בלילה הראשון של פסח, כי גם מצות, "בערב תאכלו מצות" אינו מקיים ע"ז. שאין מקיימים המצוה ע"י מצת אורז ודוחן וכיו"ב.

ועפי"ז מסיק מהר"ל דהא דאמרינן דמותר לאכול בער"פ מצה עשירה, לאו בכל גווני דמצה עשירה מיירי, אלא דוקא במצה שנילושה ללא שום תערובת מים כלל. ואילו בשיש בהם קצת מים, כיון שראוי לצאת בה בלילה בשעת הדחק, היינו כשאין לו מצה אחרת, אסור לאכלה בער"פ.

ד. ולא כן הם דברי הב"ח, דז"ל שם:

> ... גם מש"כ הטור שם דמצה עשירה אין יוצאין בה, יש לדקדק ע"ז דמנא ליה הא, דהא דתניא בפ' כ"ש: ר"ע אומר מה ת"ל לחם עוני - פרט לעיסה שנילושה בשמן יין ודבש, היינו דוקא בשאין בו מים, דכיון דאינו בא לידי חימוץ אינו יוצא בה ידי חובת מצה. אבל כל שאר מצה עשירה, שיש בה ג"כ מים, שבא לידי חימוץ, כיון דמצה היא יוצא י"ח בדיעבד. והלכך אסור לאכלה נמי בער"פ מחצות ולמעלה. ע"כ.

חזינן לדעתיה שמפרש הא דיליף ר"ע לפסול מצה עשירה ממה שנאמר "לחם עוני" אינו פסול נוסף על הפסול שאינו ראוי להחמיץ, אלא הוא הוא הפסול הזה עצמו, משום "דאינו בא לידי חימוץ", אכתי לא היינו ממעטינן, אלא מיני הקמחים שמהם נעשית העיסה, שממהותם שאינם באים לידי חימוץ, אבל לא היינו ממעטים אם הקמח כשלעצמו ראוי להחמיץ, אילו היו באים עליו מים, אלא שבגלל משקה שבא לתוכו אינו ראוי להחמיץ, זה לא היה מתמעט. ולזה בא הכתוב "לחם עוני" לפסול מצה עשירה, דהיינו כשנילושה העיסה בשמן יין ודבש, ללמדנו שגם בכה"ג שאין הסיבה שאינו מחמיץ בגלל סוג הקמח, אלא גם כשהסיבה היא בגלל המשקה שעשו על ידה את העיסה, גם זהו בכלל הגריעותא של "אינו בא לידי חימוץ".

[ה. לכאורה ק' לשיטת הב"ח, דר"ע לא יליף מ"לחם עוני" פסול נוסף, אלא מרחיב הפסול דאינו ראוי להחמיץ, דהנה שם בסוגיא (דף ל"ו א) מקשה על דברי ר"ע אלו מברייתא דנאמר שם משמו של ר"ע שלש עיסה ביין שמן ודבש לר"א ור'

www.eretzhemdah.org

יהושע "ולא אמרו לי דבר". והרי ברייתא זו שנחלקו ר"ג ורבנן בלש עיסה ביין שמן ודבש שלר"ג תשרף מיד, שא"א להזהר בה שלא תחמיץ ואילו לרבנן תאכל. והרי כאן המדובר על כרחך בנילושה בתערובת מים, שהרי כפי שהעלו התוס' והוכיחו דבריהם (דף ל"ה ב הנ"ל) עיסה שנילושה במי פירות ללא תערובת מים, אינה ראויה להחמיץ כלל, א"כ פלוגתייהו דר"ג ורבנן, דעלה קאי גם ר"ע, המדובר בעיסה שהיה בה תערובת מים, שע"כ ראויה היא להחמיץ. ומאי קושיא היא לפי הב"ח, הרי אין הנידונים דומים, דר"ע הפוסל משום "לחם עוני" הוא בשנילושה ללא תערובת מים "דאינו בא לידי חימוץ". ואילו הא דר"ע דברייתא דנחלקו בה ר"ג וחכמים המדובר בשהי' שם תערובת מים. ותמוהים מאד דברי הב"ח.

ונ' דהב"ח פירש הסוגיא כדעת רש"י שם (בניגוד לדעת התוס' הנ"ל שדחו שיטת רש"י) שמפרש המדובר בשאין בו תערובת מים. וצ"ל דס"ל לרש"י דאיכא פלוגתא דתנאי בהא מילתא אי מ"פ בלי מים מחמיצים, דר"ג ס"ל דראויים להחמיץ, וזה כדעת אביי להלכה (להלן דף מ' א), ולדידי' פלוגתתם דר"ג וחכמים אינה אלא אם ניתן להשמר שלא תחמיץ או לא. (ורבא דפליג עליה דאביי התם י"ל דמפרש דרבנן פליגי על יסוד דבריו של ר"ג וס"ל דבלי תערובת מים אינו ראוי להחמיץ כלל. וע"ז מתייחסים דברי ר"ע, כשלא הי' שם שום תערובת מים. וע"כ שפיר הקשה דר"ע אר"ע).

אמנם כן, לפ"ז תמוה מהו זה שהקשה בדעת הטור, הרי פשוט דהטור נוקט בשיטת התוס', דר"ע, וכן ר"ג וחכמים כולם דנים על מצה שנילושה במ"פ בתערובת מים. ומכאן שגם ר"ע דמיעט מקרא "לחם עוני" מצה עשירה, בכה"ג מיירי שראוי להחמיץ, וא"כ בהכרח שהוא פסול מצד עצמו, ולא מצד שאינו ראוי להחמיץ. וצ"ע רב].

ו. מסקנת הדברים, דהמהר"ל והב"ח, אם כי שניהם מסיקים לאיסור המצה בערב פסח, גם במצה עשירה, כל שהי' תערובת מים, אך נימוקיהם שונים:

לפי המהר"ל, במי פירות בתערובת מים, ידי מצה יצא, ידי "לחם עוני" לא יצא, והכל מן התורה, ואין כאן הבדל בין לכתחלה לדיעבד, שאם יש לו מצה אחרת, ודאי חייב הוא מן התורה לקחת מצה שיש בה גם משום "לחם עוני", אולם, כשאין לו מצה אחרת, מצות עשה לקחת מצה זו, שהרי מקיים על ידה מצות "בערב תאכלו מצות", ומה שאינו מקיים הא' ד"לחם עוני" - אנוס הוא.

ואילו לפי הב"ח דמחלק בין לכתחלה לדיעבד, הוא משום דס"ל דמן התורה כל שיש שם תערובת מים, והרי זה בא לידי חימוץ, יוצא בזה ידי חובתו, ורק מדרבנן אמרינן, כיון שאינו בא לידי חמץ גמור, רק חמץ נוקשה (כדכתבו התוס' שם) אינו יוצא אלא בדיעבד, ולא נתמעט מן התורה אלא מ"פ בלי תערובת מים, ומטעם שבכה"ג אינו בא לידי חימוץ.

ז. ולפי המבורר נראה לתרץ שיטות אלה ממה שהשיג עליהם המג"א ודחה דבריהם, וזה ממה שהקשו בגמרא בלחמי תודה ורקיקי נזיר, איך יכול לצאת על ידם מ"ע דמצה, דהרי מצה עשירה היא. והקשה עליהם, דהרי י"ל כוונת הדברים היא שיוצא בדיעבד.

אכן להאמור, הרי למהר"ל אינו יוצא בהם הדין ד"לחם עוני", והוא מן התורה כנ"ל, ולא אמר שיקח מצה זו אלא כשאין לו מצה אחרת, א"כ שפיר מקשה בגמרא דלשון המשנה שיוצא בהם י"ח, משמע שיוצא כל דין חיובו, והרי אין זה אלא מקצת מהמצוה, דדין "לחם עוני" לא קיים ולא יצא בהם.

וגם לפי הב"ח נראה דלק"מ, דהרי הא דמכשרינן כשעשאן למכירה מבואר בגמרא, שהוא משום דאמרינן "אימלוכי אימליך, אמר אי מזדבין מזדבין, אי לא מזדבין איפוק בהו אנא". ואם אין הדין שראוי לקחתם לכתחילה בכדי לצאת בהם, אלא רק שאם אכל מצה זו יצא בדיעבד, והיינו כנ"ל דמדרבנן ודאי אין ראוי לקחתם ע"מ לצאת בהם, מהיכי תיתי לומר שהיתה כוונתו מעיקרא כשעשאם למכירה לשם לחמי תודה. שהיתה מחשבתו, שאם לא ימכרו יקחם לשם לצאת בהם י"ח מאחר שלכתחלה הרי אסור לקחתם לזה.

ומכיון שמן הסתם, אין לומר כלל, שחשב לכתחלה להשתמש בהם (אי לא מזדבין) לצורך ליל הפסח, הרי לא היו מיועדים למטרה זו כלל, גם אם היו ע"מ למכרם, וממילא הרי גם בדיעבד אינו יוצא בהם, שלא היו לשם שמירת מצות מצה דפסח כלל וכלל. ודו"ק.

ב. על מצות ה"כורך", בזמן המקדש ובזה"ז

א. הסוגיא פסחים (דף קט"ו א) מביאה מחלוקת תנאים בענין סדר אכילת פסח מצה ומרור בזמן שביהמ"ק היה קיים. וחלוקים הרשב"ם והתוס' בפירוש הסוגיא. לדעת הרשב"ם יש בזה שלש דעות: דעת הלל (הזקן), דעת רבנן שבברייתא, ודעת רבנן כפי שבא בקבלה משמו של ר' יוחנן. לדעת הלל יש לכרוך את שלשת הדברים ולאוכלם יחד, וזהו סדר מצות אכילתם, ומבואר בגמרא נימוקו של הלל שאין מצוות מבטלות זא"ז; ודעת רבנן שבברייתא שאמנם גם הם מודים שאין מצוות מבטלות זא"ז. אולם קים לן מלשון הכתוב שנאמר בפסח על מצות ומרורים יאכלוהו, וממה שלא נאמר יאכלו, בא הכתוב להשמיענו שאפשר לאכול גם כל מין בפני עצמו; דעה שלישית, והיא דעת רבנן כפי שמסר ר' יוחנן, שאין לאוכלם אלא כל מין בפנ"ע, כי מצוות מבטלות זא"ז.

לדעת התוס' אין לפנינו אלא שתי דעות. הברייתא באה לפרש דעת הלל, שגם לדעתו אין הכריכה אלא מצוה מן המובחר, כפשטות לשון התורה, אולם בדיעבד יוצא גם כשאכלם בנפרד, ודיוקו של הלל הוא מלשון יאכלוהו, "שאפילו כ"א בפנ"ע ג"כ יוצא". וזה מפני שסובר שאין מצוות מבטלות זא"ז, וע"כ לא היה הכתוב צריך להשמיענו שניתן לאוכלם יחד כפשטות לשון התורה "על מצות ומרורים יאכלוהו", כלומר - את הפסח; אלא שבא להשמיענו שזו מצוה מן המובחר. ואילו דעת רבנן היא, שעיקר המצוה שיאכל כל מין **בנפרד**, אלא שבאה התורה להורות שאפשר גם לאוכלם יחד, אעפ"י שתמיד מצוות **מבטלות** זא"ז, גילתה התורה **שבנידון** זה אינן מבטלות.

ב. המסקנה לפסק הלכה, קובעת הסוגיא, שלא הוכרע אם כהלל ואם כרבנן, ומכאן לזה"ז שאין שם פסח, ומצה בזה"ז היא מן התורה כלשון הכתוב "בערב תאכלו מצות", ואילו מרור הוא מדרבנן בזה"ז, ובאופן שזה **לכל הדעות** - רשות או מצוה דרבנן, מבטלת המצוה דאורייתא הנאכלת איתה בכריכה אחת, ע"כ יש לאכול קודם את המצה בברכת אכילתה דהיינו -

www.eretzhemdah.org

המוציא על אכילת מצה ואין לכורכה עם המרור, כיון שהמרור שהוא דרבנן, יבטל מצות אכילת המצה. אח"כ יאכל המרור עם ברכת אכילתו, ואינו יכול לאכול עם המרור גם מצה, שכן מצה זו אינה אלא רשות, אחרי שכבר יצא באכילתה לפני כן. וזהו מפני שחוששים לדעת **רבנן**, שאילו לפי הלל שיש לעשות זכר למקדש מדרבנן, הרי המצה והמרור (שאוכלן אחר שאכל המצה לחיוב התורה) שניהם דרבנן, ואינן מבטלות זא"ז, ואח"כ - בכדי לצאת גם לדעת הלל מדין זכר למקדש, כורך המצה והמרור ביחד ואוכלם, ואילו לדעת רבנן כבר יצא ידי חובתו, בזה שאכלם בנפרד.

ג. ולא כן היא דעת הרמב"ם, דזה לשונו בהלכות אלו (פרק ח' מהל' חמץ ומצה, הל' ו'-ח'):

> ולוקח שני רקיקים ... ומברך המוציא לחם מן הארץ ... ואח"כ כורך **מצה ומרור** כאחת ... ומברך ... על אכילת **מצות ומרורים**, ואוכלם. ואם אכל מצה בפנ"ע ומרור בפנ"ע. מברך ע"ז בפנ"ע וע"ז בפני עצמו. ואח"כ מברך ... על אכילת הזבח ... ומברך ... על אכילת פסח ואוכל מגופו של פסח, בזה"ז שאין שם קרבן, אחר שמברך המוציא לחם, חוזר ומברך על אכילת מצה ... וחוזר ומברך על אכילת מרור ... וחוזר וכורך מצה ומרור ... ואוכלן בלא ברכה זכר למקדש. ע"כ.

ויש בדבריו כמה מילתא דתמיהי, ומהם שכבר עמדו שם נו"כ: כתב שברכת "המוציא" בזמן המקדש היא ברכה בפני עצמה, **ואינו** מברך עמה גם על אכילת מצה. וזה מנוגד לכאורה למה שאמר שם רב חסדא לעיל בענין מי שאין לו אלא חסא (היינו מרור) גם לטיבול ראשון, שמברך שתים - גם בפה"א וגם על אכילת מרור, אעפ"י שעדיין לא הגיע זמן אכילתו, וזה מפני שלא יתכן לדעתו "שאחרי שמילא כריסו הימנו חוזר ומברך עליה". וא"כ מטעם זה גם במצה לא יתכן שיברך על אכילת מצה, אחרי שכבר מילא כריסו לפני כן בברכת המוציא. ועיי"ש (הל' י"ג) שהרמב"ם פוסק כר"ח בענין ברכת המרור. אמנם כן, גם סדר האכילה, אחר שאכל מהמצה ע"י ברכת המוציא, הוא לפי הרמב"ם ע"י כריכתו עם המרור, וכן הוא גם סדר הברכה שלהם, אך גם זה אינו מובן, שהרי כבר יצא י"ח של אכילת מצה, א"כ מה טיבה של אכילה וברכה נוספת זו על מצות ומרורים, כן הרי כ' שם שניתן גם לברך ולאכול כל א' בפני עצמו.

ובזה י"ל, דהנה התוס' שם (ד"ה מתקיף) דייקו בדעת ר"ח דמצוות צריכות כוונה, וממילא בזה שאכל הירק שלא בתורת כוונת מצות מרור לא **יצא** ידי אכילת מרור. ודברי ר"ח הם לא משום שכבר יצא ידי חובת מרור, אלא משום דאין נכון לברך על המרור, "כיון שכבר מילא כריסו". אולם הרמב"ם פוסק (שם פרק ו' הל' ג') אכל מצה בלא כוונה - יצא י"ח, הרי דס"ל אין מצוות צריכות כוונה. ולפ"ז דברי ר"ח מתפרשים מפני שכבר יצא י"ח, לא שייך לחזור ולברך. וזה שייך רק בענין **המרור** בזה"ז. ולא כן באכילת מצה ומרור בזמן ביהמ"ק שכורכם יחד, שכפי שכ' שם הרמב"ם הראוי לכתחלה, בזה י"ל דלכו"ע מה שאכל לפני כן מצה **לחוד**, אינו יוצא **י"ח אכילת הפסח** "על מצות ומרורים" כיון שאין זה סדר אכילתו הראוי, ורק אילו יכוין במפורש לצאת בזה יוצא, אבל לא - כשלא כיון לכך, ע"כ יכול הוא לחזור ולברך בסדר האכילה של כורך, ואף גם אם משנה ואוכל כ"א בפנ"ע ג"כ רשאי לברך, כי לא יצא י"ח אכילת המצה שהיא יחד עם הפסח, בזה שבירך קודם ברכת המוציא.

אך אין מובן עצם סדר האכילה של המצה ומרור בהתייחסות לאכילת הפסח, כמו שהוא גם נוסח הברכה "על אכילת מצות ומרורים", והוא איננו בכריכה עם הפסח, אלא בכריכת המצה עם המרור, ואילו הפסח אוכל בנפרד, וזה לא כרבנן ולא כהלל, וכבר עמדו ע"ז המפרשים.

וכן יש להפליא שכ' הרמב"ם הלשון סתמי בענין הכריכה שהוא "זכר למקדש" ולא הוסיף - "כהללי". ומשלא הזכיר כלום על דעת הלל, לא נדע איזה זכר למקדש אנו עושים. וכל זה צ"ע.

ד. ע"כ נראה שהרמב"ם מפרש הסוגיא **באופן אחר** מהרשב"ם והתוס'. וס"ל להרמב"ם שכל הדיון אם מצוות מבטלות או אינן מבטלות זא"ז בנידון שלנו, הוא רק באשר לכריכת הפסח יחד עם המצה והמרור. ואילו על כריכת המצה עם המרור, אין דיון, ואין זה שייך לנדון זה, כי לשון הכתוב "על מצות ומרורים" קובע במפורש שמצות המצה והמרור היא שיאכלו יחד זה עם זה, ול"ש כלל לדון שיבטלו זה את זה, **כי שניהם יחד** מהוים המצוה וכל אחד אינו אלא חלק מהמצוה. וע"כ זהו לדעת כו"ע, ואינו שייך כלל גם למחלוקת של הלל וחכמים, שלא נחלקו אלא לענין כריכת המצה והמרור עם הפסח יחד. שלדעת חכמים אם יכרוך יחד, יש לדון מצד מצוות מצה ומרור מבטלות את הפסח (או אולי הפסח יבטל גם המצה או המרור, כיון שעל כל אחד יש מצות אכילה). ואילו הלל סובר שמצוות אין מבטלות זא"ז, ע"כ למרות שאין שלשת הדברים מהוים מצוה אחת, דוגמת המצה והמרור, מ"מ אמרה תורה "על מצות ומרורים יאכלוהו" היינו שיש לאכול הפסח לקיום מצותו יחד עם קיום המצוה של מצות ומרורים.

ה. ודברי הגמרא יתפרשו כך, דאמנם ר' יוחנן פירש הברייתא דהדיון הוא אם לכרוך הפסח עם המצה והמרור כדעתו של הלל, או שיתכן לחלקם. אבל רב אשי הקשה שהרי לפי הברייתא גם רבנן מודים שניתן לאוכלם עם הפסח, ומודים שאין מצוות מבטלות זא"ז, על כן מפרש הברייתא אחרת - והיינו שהדיון בברייתא הוא לא על צירוף הפסח אל המצה ומרורים, כי בזה דעת רבנן חולקת מצד מצוות מבטלות זא"ז, ואין הדיון אלא אם עכ"פ יש חיוב בדוקא לכרוך המצה עם המרור, כדרך שלהלל יש לכרוך שלשתם יחד, ואין דעת הלל אלא לדוגמא של האכילה יחד, וע"ז מסיקה הברייתא, דלדעתם ממש"כ יאכלוהו למדים גם שניתן לקיים המצוה של אכילת הפסח על מצה ומרור גם כשאינו כורך המצה והמרור יחד.

וזהו לגבי זמן המקדש, ואילו בזה"ז - מאחר שאין פסח וממילא מצות המצה והמרור שונות במובן חיובם, כי מצה גם בזה"ז מן התורה, ומרור דרבנן, ומכיון שלרבנן מצוות מבטלות זא"ז אי אפשר כיום לכרוך המצה והמרור, כמו שהיתה המצוה בזמן המקדש (גם לדעתם - וכנ"ל), ע"כ מוכרח הוא לאכול המצה לחוד, וממילא אין כבר מקום לחלק בין ברכת המוציא לאכילת מצה, אם יברך רק המוציא ויאכל המצה שוב אינו יכול לברך שוב על אכילת מצה, שהרי מצוות א"צ כוונה, וכנ"ל. ע"כ בזה"ז מברך שתי הברכות יחד. וממילא זה מחייב גם המרור לאכול בנפרד לדעת רבנן, שאל"כ תבטל אכילת המצה שאינה אלא רשות (אחרי שכבר יצא י"ח) את המרור. אכן מאחר שבזמן המקדש הרי גם לדעת רבנן היתה המצוה של אכילת מצה שקשרה תורה לאכילת הפסח (ככתוב על מצות ומרורים יאכלוהו שאמנם אינו מתפרש בכריכה אחת, אבל בהקשר ובכוונת תכיפה של שתי האכילות זו לזו) על כן "זכר למקדש" כורך שני המינים - המצה והמרור ואוכלם יחד. וזהו

www.eretzhemdah.org

זכר למקדש **אליבא דכו"ע** ולא רק להלל, שהרי גם לרבנן המצוה היתה לאכול הפסח "על מצות ומרורים" יחד. ע"כ השמיט הרמב"ם המלה כהלל, (ואולי לא היתה לפניו הגירסא, או אף אם היתה, הרי פירושה היה - גם כהלל, דזה אינו שנוי במחלוקת כלל).

ו. נמצא הכל מיושב בדעת הרמב"ם. שבזמן המקדש, האכילה הראשונה של המצה, לא היתה אלא למצות היום, ומברך רק ברכת "המוציא" ולא בכוונה לצאת בזה אכילת מצה, שזו מצותה מן הראוי לכורכה יחד עם המרור ולתכוף אליה אכילת הפסח (אם כי מקדים ברכת הזבח כדי שיהא נאכל על השובע). וכיון שעיקר מצות אכילת המצה בזמן המקדש הוא עם המרור, על כן אינו יוצא באכילתו הראשונה מצות אכילת מצה, שאינו מכוין למצוה זו. וסדר המצוה איננו ראוי שיאכל המצה בנפרד, ואח"כ אוכל המצה והמרור ואינו רשאי לכרוך הפסח עמהם, כי יש לחשוש לדעת רבנן דפליגי אהלל וסברי שמצוות מבטלות זא"ז. אכן גם להלל י"ל שיוצא בכה"ג דלא אמר אלא שמצוה מן המובחר לכרוך שלשתם יחד, וכל זה בזמן המקדש.

ובזה"ז שאין שם פסח, אי אפשר לדעת רבנן לכרוך המצה והמרור יחד כי אז יבטל המרור את המצה. וגם לדעת הלל אין צורך לכורכם יחד, אם כי לדעתו אין מצוות מבטלות זא"ז. וכן הוא באשר למרור, אחר שכבר יצא ידי מצות מצה. ושוב אח"כ יש לעשות זכר למקדש, וזה אליבא דכו"ע, דבמקדש עיקר מצות אכילת המצה הרי היתה בכריכה עם המרור, ע"כ עושה זאת, להוות זכר למקדש שראוי לעשותו כך גם לדעת רבנן. ומסולקות לפ"ז כל הקושיות בדעת הרמב"ם.

ז. ולכשנעיין בדבר נוכח, כי הם הם גם דברי הרי"ף שהעתיק הברייתא כפי שהביאה ר' יוחנן שחולקים עליו חבריו על הלל, והשיגו בעה"מ שלמסקנת רב אשי ברייתא זו אינה חולקת על הלל. וזה כשיטת הרשב"ם. והרמב"ן במלחמות יישב הרי"ף כפי שפירשו התוס'. אולם כל זה לא נתפרש ברי"ף, אך לדברינו מסתבר שהרי"ף יתפרש כמו שפירשנו ברמב"ם, והדיון בברייתא הוא לא על כריכת שלשת הדברים יחד כהלל, אלא שני הדברים גרידא - המצה והמרור, וזה כדרך שהלל אכלם שדקדק שם הרמב"ן שאינו ממש כדעת הלל, עי"ש, אלא כדרך שהיה עם שלשתם, יש מקום לומר שיש לכרוך את המצה עם המרור, וכנ"ל ודו"ק.

סימן לב : בשיטת הרמב"ם בדין בל יראה ובל ימצא

א.

כתב הרמב"ם (פ"א מחמץ ומצה, ה"ג): אינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא אלא א"כ קנה חמץ בפסח או חימצו, כדי שיעשה בו מעשה. ע"כ.

ובמל"מ שם הביא מש"כ התוס' (פסחים כ"ט, ב) בשם הר"י שהמשהה חמץ ע"מ לבערו אינו עובר עליו על ב"י וב"י, משום דהוי לאו הנל"ע וכן הוא תלמוד ערוך (שם צ"ה א) שחמץ הוי לאו הנל"ע שאינו לוקה עליו. ותמה לפ"ז על מה שכ' הרמב"ם שלוקה אם היה ע"י מעשה. והרב המגיה הביא שם (בסוגריים) בשם הס' דבר שמואל דתירץ דאיירי בשביעי של פסח בשבת וקנה בו ביום מן הנכרי שא"א לקיים בו מצות שריפה. ודקדק בו דלמה הוצרך להעמיד כשחל שביעי של פסח בשבת, מאחר דפסק הרמב"ם (להלן פ"ג ה"ח) דהמוצא חמץ ביו"ט כופה עליו כלי ואינו יכול לבערו ביו"ט, ובההי"מ שם מבואר מלשון הרמב"ם שהמדובר גם בחמץ שלא ביטלו ביו"ט "אעפי"כ אינו יכול לשורפו ביו"ט ולא לפררו ולזרותו לרוח". א"כ גם ביו"ט שחל בחול אינו יכול לבערו ביו"ט, וא"כ אין לו דרך לקיים העשה, ושפיר לוקה.

וכ' לתרץ בזה, דביו"ט שחל בימי חול "כיון דלא אסיר אלא מדרבנן לא קרינן ביה שביטל העשה דזה אנוס הוא שאסרו חכמים את הדבר. אבל בשבת דמן התורה אינו יכול לשורפו וגם לא לפררו... דבנידון כזה שצריך לפוררו עד אשר דק, כדי לזרותו לרוח כו"ע מודו דהוי תולדה דטוחן וחייב חטאת ... וכיון שכן נמצא, שאינו יכול לקיים העשה. וזה שהוצרך הדבר שמואל לאוקמי בשבת דוקא". עכ"ל.

ב.

דבריו תמוהים בתרתי. חדא, דאי איתא דכשאינו יכול לקיים העשה והוי אנוס בזה אינו לוקה, א"כ במה נגרע כשאינו יכול לקיים העשה מכוח איסור תורה, כגון בשבת, מהא דאנוס הוא מצד תקנת חכמים, שאסרו עליו מעשה הביעור. ותו, דאליבא דאמת נקטינן כמ"ד קיימו ולא קיימו כדפסק הרמב"ם (פט"ז מסנהדרין פ"ד ה"ד שם בכ"מ): עבר על לאו שניתק לעשה והתרו בו ואמרו לו אל תעשה דבר זה שאם תעשנו שלא תקיים עשה שבו תלקה, ועבר ולא קיים העשה, הרי זה לוקה, ע"כ.

וכ"כ הרמב"ם (פי"ג מה' שחיטה ה"ב וג') .. וכן כל מצות ל"ת שניתקה לעשה, חייב לקיים עשה שבה, ואם לא קיימו לוקה. בא אחר וחטף האם מידו ושלחה או שברחה מתחת ידו שלא מדעתו לוקה שנא' שלח תשלח עד שישלח מעצמו, והרי לא קיים עשה שבה עכ"ל. הרי מבואר שגם אם הוא מנוע בגלל אונס מלקיים המעשה הרי הוא לוקה, א"כ מה פטור יש כשאינו יכול לקיים העשה מחמת אונס, עכ"פ כיון שאינו מקיים העשה הר"ז לוקה.

ג.

ונראה כוונתו עפ"י התוס' שבת (דף ד' ד"ה קודם) שהקשו שם במה שנסתפק בהדביק את הפת בשבת אם התירו לו לרדותה קודם שיבא לאיסור סקילה, והקשו התוס' מהו הספק "פשיטא שלא ישמע לנו אם נאסר לו". ומתרץ הרשב"א דאם לא התירו לו לא יתחייב סקילה, כיון שמניח לרדותה ע"י מה שאנו אוסרים לו, ע"כ. היינו שכיון שהדבר בידו ורוצה לרדות, אלא איסור חכמים מונע ממנו, והא שנמנע הוא בגלל שחכמים אוסרים, ורוצה לשמע בקולם, כה"ג אינו חייב. א"כ י"ל

www.eretzhemdah.org